

MENSA PONDERARIA IZ ASSERIJE

Jasna Jeličić

U Podgrađu kod Benkovca, u blizini crkvice Sv. Duha, na forumu antičke Asserije, pronađen je nedavno dio rimskog stola za provjeravanje mjera¹ — tzv. $\epsilon\acute{\eta}\ \kappa\omicron\upsilon\upsilon\epsilon$ odnosno MENSA PONDERARIA ili TABULA MENSARIA.² Spomenik se čuva u arheološkoj zbirci franjevačkog samostana u Sinju.³

Sačuvan je lijevi ugaoni ulomak toga kamenog stola, dosta oštećen. Na njegovoj glavnoj i dužoj strani ispod profilacije nalazi se uklesan natpis, dok je na bočnoj strani profilacija skoro sasvim otučena i nije tako izrazita. Na gornjoj površini su šupljine (udubine) koje su služile za mjerenje tekućina. Grubo izrađene površine udubina ukazuju da su bile obložene bronceom, tj. brončanim kalotama sa zavnutim rubom prema vani i vjerojatno međusobno povezane metalnom trakom. Tako same šupljine obuhvaćaju nešto više od obujma ovih mjera. Svaka udubina je imala odvodnu rupicu od koje je vodila željezna cjevčica, a izlazila je točno ispod profiliranog ruba, te je služila za pretakanje izmjerenih tekućina u postavljene posude.

Ulomak je širine 20, dužine 38, te visine 29,5 cm. Na njegovoj gornjoj površini sačuvane su samo dvije potpune udubine, a vide se ostaci još dviju, i to skoro polovina jedne manje i početak druge dosta velikog obujma. Prva sačuvana udubina u uglu stola je zapremine 0,900 l, što bi odgovaralo rimskoj mjeri od $1\frac{1}{2}$ sextariususa, dok je druga 0,500 l, te bi mogla biti $\frac{3}{4}$ odnosno $\frac{1}{2}$ sextariususa s obzirom na to da treba odbiti od volumena za brončane kalote. Pored udubina na površini stola uklesana su slova — kratice koje vjerojatno označavaju mjere, i to: LIB = libra (između ove manje potpune udubine i najveće odlomljene), L = libra (poviše veće potpune udubine), S = sextarius (ispred LIB, ali u obrnutom smjeru), te na samom početku stola S·I, možda sextarius, ali s obzirom na oštećenost stola, teško je utvrditi na koje se točno udubine odnose pojedine oznake.⁴

Na prednjoj strani ispod profilacije sačuvan je početak natpisa u klasičnoj kapitali:

Mensa ponderaria iz Asserije, pogled odozdo (foto Ž. Bačić)

C · OPPIV [S] / TI · C [.....

U prvom redu sačuvan je praenomen i nomen gentile, a visina slova je 8 cm, dok je u drugom redu samo praenomen i prvo slovo gentilicija osjetno manje visine slova 2,5 cm.

Sličan ulomak rimskog mjernog stola pronađen je početkom ovog stoljeća prilikom istraživanja antičke Asserije pod vodstvom Arheološkog instituta iz Beča,⁵ a danas je izložen u antičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zadru.⁶ Spomenik je bio uzidan u temelje crkvice Sv. Duha, na njenom istočnom uglu. Oba ulomka potječu s istog mjesta, tj. rimskog foruma antičke Asserije, najdominantnije točke te prostrane liburnske gradine, a kasnije rimskog municipija, na kojem se vjerojatno i nalazio predmet in situ kao jedna od brojnih kopija svetih, temeljnih mjera čuvanih na Kapitolu.⁷ Prema tim ulomcima čije se dimenzije podudaraju — ista im je visina, način obrade, profilacija, a također i visina slova natpisa, koji se na osnovi ovog novopronađenog ulomka može djelomično nadopuniti — očito je da pripadaju istom stolu za provjeravanje mjera.

Kod zadarskog ulomka najduža i sasvim sačuvana strana predstavlja bočnu stranu, tako da znamo širinu stola (71 cm), dok mu se dužina može samo pretpostaviti. Na gornjoj površini su četiri neoštećene udubine, dok su dvije veće odlomljene, a položaj treće se nazire po žlijebu kojim je bila povezana sa susjednom udubinom. Imale su i odvodne rupice čije cjev-čice su izlazile na bočnoj strani.

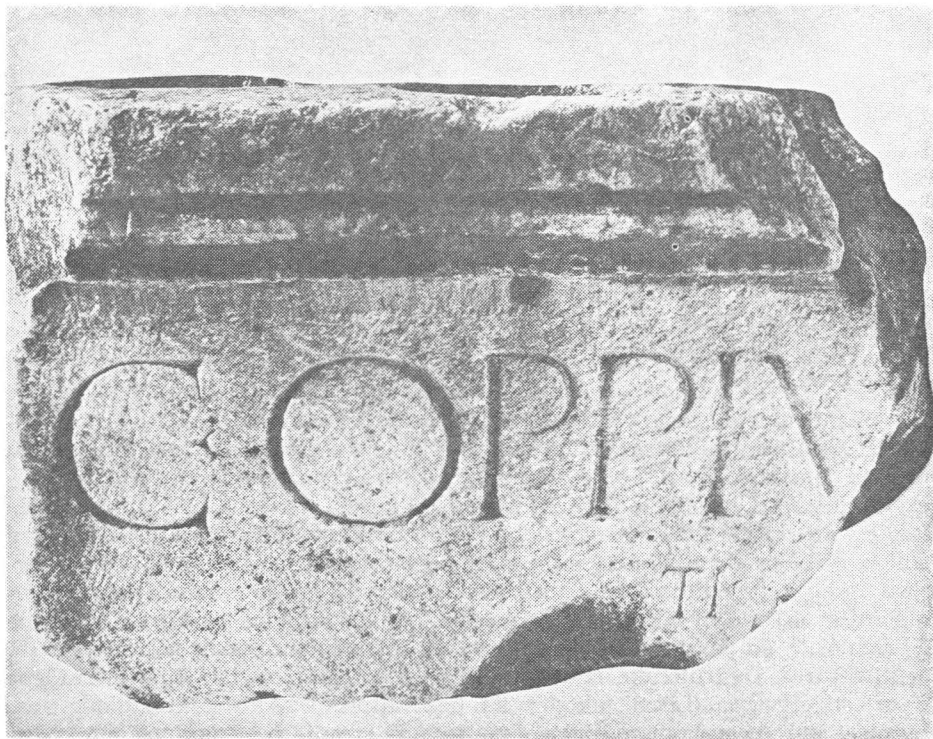
Ulomak nosi dva natpisa i to na dvije nasuprotne strane, u stvari početak jednog i kraj drugog, različite visine slova, na osnovi kojih bi se mogla odrediti prednja odnosno stražnja strana stola. Veća visina slova je onog natpisa koji završava —]·S·P i iznosi 8 cm, a podudara se s visinom slova u prvom retku novopronađenog ulomka, te se može spojiti:

C·OPPIV [S] S·P / TI·C [.....

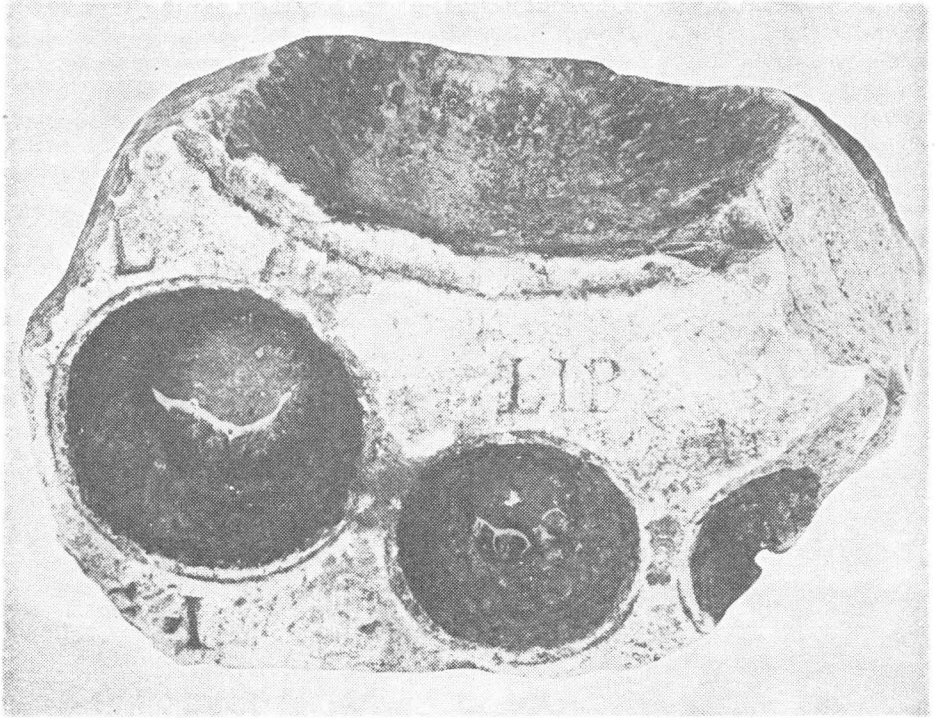
Na drugoj strani, stražnjoj, nalazi se početak drugog natpisa s imenom iste osobe, samo je manja visina slova (u prvom retku 6,2 cm, u drugom 6 cm):

C·OPPIV [S] / MIL·LEG [.....

Izgleda da to nisu natpisi koji su pripadali jednom tekstu odnosno da taj natpis nije bio podijeljen na dva nasuprotna polja, već je on ponavljao

Mensa ponderaria iz Asserije (foto Ž. Bačić)

Mensa ponderaria iz Asserije (Arheološka zbirka franjevačkog samostana u Sinju — foto Ž. Bačić)

bitan sadržaj na jednoj i drugoj strani što je očito bilo uvjetovano smještajem samog stola, među stupovima nekog trijema na forumu. Naime, stolovi te vrste uvijek bijahu postavljeni na pristupačnim i javnim mjestima, vjerojatno na forumima ili u njihovoj blizini u mnogim rimskim gradovima i naseljima.

Sličan ulomak mjernog stola pronađen je i na liburnskoj gradini Clambetae (Cvijina gradina kod Obrovca), koja je početkom Carstva prerasla u naselje rimskog tipa.⁸ To je u mnogo komada razlupana kamena ploča s elipsoidnim oštećenim udubljenjima, vjerojatno mjerama za tekućine. Za razliku od našeg stola na stranama, nije na njemu bilo natpisa. Ni mjerni stol iz antičke Cisse (Časka na otoku Pagu), gdje su ostaci većih gospodarskih imanja pojedinih bogatijih rimskih obitelji,⁹ nije imao natpis. Predmet nije objavljen, već je sačuvana samo njegova skica u arhivu Mihovila Abramića.¹⁰ To je stol sa četiri udubine, širine poput onog iz Asserije (70 centimetara). Dva ulomka rimskih šupljinskih mjera za tekućine pronađene u mjestu Kvarte (Lika) također su bez natpisa.¹¹ Ako neki stolovi nose natpise, oni se uglavnom nalaze na jednoj strani, prednjoj, osim ako ne određuju vrstu tekućine koja se mjerila u pojedinoj udubini ili označavaju

Mensa ponderaria iz Asserije (Arheološki muzej, Zadar — foto Ž. Bačić)

njihove zapremine, mjere, pa su uklesane pored samih udubina na površini stola kao na našem predmetu.¹² Natpisi na stranama stolova obično spominju nadzornike, tj. magistrate zadužene za nadzor i provjeravanje javnog prometa — cura urbis, za trgovinu, osobito za mjere i utege, koji su stupivši na tu dužnost podigli te stolove svojevoljno odnosno izvršavajući za to određene naredbe. Često su vršili usklađivanje mjera, kao što navodi natpis stola pronađenog in situ pored foruma u Pompejima, čime se nastojalo učvrstiti državno jedinstvo.¹³ To su bili aediles na zapadnom dijelu Carstva ili ἀγορανόμοι na njegovu grčkom području,¹⁴ gdje je pronađen mjerne stol natpis donosi i njegov naziv — σικωρια.¹⁵

Nijedan natpis na tim stolovima ne spominje vojno lice, osim na onom iz Asserije. Tu je na obje strane natpis prekinut već kod imena osobe, te je sačuvan samo praenomen i nomen gentile — C·OPPIVS,¹⁶ a u drugom redu stražnje strane navodi se MIL·LEG. Dužina stola kao ni dužina natpisa nisu poznate, već ih se može pretpostaviti na osnovi poznatih primjera. S obzirom da stolovi za provjeravanje mjera mogu biti dugi i više od

dva metra, teško će se moći rekonstruirati cijeli natpis dok se ne pronađe još neki ulomak.

Ako ovaj natpis nije sekundarno nastao, on vjerojatno spominje magistrata nadzornika za mjere koji ga je postavio, kao što je napisano na prednjoj strani — C·Oppiu [s]d(e) s(uo) p(osuit) odnosno d(e) s(ua) p(ecunia) / Ti·C [.]. Tko je druga osoba čiji praenomen je sačuvan, te u kakvom je odnosu s Gajem Oppijem, ne može se utvrditi.

Na drugoj strani ispod imena Gaja Oppija sačuvan je početak drugog reda i to MIL·LEG, što vjerojatno treba nadopuniti — trib(unus) mil(itum) leg(ionis), kako je naglašeno prilikom objavljivanja natpisa.¹⁷ To su u početku zapovjednici legija koji su s vremenom izgubili svoje ranije vojničko značenje. Često su se u tu službu primali mladi aristokrati, odnosno to je bila jedna od početnih funkcija za napredovanje u karijeri prema utvrđenoj hijerarhiji. Mnogi nisu težili za karijerom, već su se poslije odslužene vojne službe vraćali svojim staležima, vladajućim krugovima provincijskih gradova, te obavljali u njima administrativne funkcije gradskog života.¹⁸ Možda je tako i Gaj Oppije obavljajući tu funkciju ili nakon nje, vjerojatno kao magistrat nadzornika mjera, podigao ovaj stol u Asseriji koji je postavljen na javnom mjestu, (vjerojatno) forumu, spominjao njegovu da-režljivost.

Tradicija provjeravanja mjera na javnim mjestima sačuvala se gotovo donedavno. Sistemi i običaji mjerenja neprestano su se preuzimali, izjednačivali i prilagođivali ili novim jedinicama mjera, ili njihovim nazivima i oblicima, što se može pratiti od antike, preko srednjeg vijeka, do danas. Tako su dugo sačuvani u upotrebi nazivi starih rimskih mjera koji nisu označavali iste jedinice mjere, napr. sextarius, skraćeno starius, čija veličina je varirala u pojedinim gradovima.¹⁹ Često se spominju stare mjere na trgovima (srednjovjekovnih) gradova, kao kamenice za mjerenje žita u Sinju, Omišu²⁰ i Splitu,²¹ gdje pored »kamenica« bijae i dugoljasta uzidana ploča s uklesanim mjerama na Narodnom trgu, na kojem se trgovalo od davnih vremena.

Podstrek i za ovaj prilog dobila sam od Cvita Fiskovića koji je, proučavajući najraznovrsnije teme iz naše kulturne baštine, zahvatio i u ovu problematiku.

0 10 20 30 40 50 CM

Rekonstrukcija mensae ponderariae iz Asserije prema ulomcima iz Arheološkog muzeja u Zadru i Arheološke zbirke franjevačkog samostana u Sinju (crtež rekonstrukcije M. Popović)

¹ Ulomak je pronađen 1968. g. prilikom kopanja grobnice u sjeverozapadnom uglu ogradnog zida današnjeg groblja oko crkve Sv. Duha. Gradnja novih grobnica dubine oko 4 m neprestano ugrožava arheološke ostatke Asserije, najviše njen forum nad kojim se smjestilo groblje. U iskopima se vide ostaci zidova raznih vremenskih razdoblja. Zadnja istraživanja toga značajnog antičkog lokaliteta obavljena su početkom ovog stoljeća pod vodstvom Arheološkog instituta iz Beča.

² *Darembert — Saglio*, Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines, SEKOMA, str. 1176.

³ Zahvaljujemo o. fra Nikoli Gabriću, kustosu arheološke zbirke franjevačkog samostana u Sinju, koji nam je pružio podatke o tom nalazu i omogućio da ga publiciramo.

⁴ *Hans-Joachim v. Alberti*, Mass und Gewicht, Berlin 1957, str. 46—48; *F. Hultsch*, Griechische und Römische metrologie, Berlin 1882, str. 112 i d., 704—705.

⁵ *H. Liebl — W. Wilberg*, Ausgrabungen in Asseria, JÖAI XI 1908, Bb. str. 63, sl. 41; CIL III 15025 Asseria.

⁶ Zahvaljujemo dru B. Ilakovcu, višem kustosu Arheološkog muzeja u Zadru, na podacima o tom spomeniku.

⁷ *Hans-Joachim v. Alberti*, o. c. str. 45.

⁸ *A. Colnago — J. Keil*, Archäologische Untersuchungen in Norddalmatien, JÖAI VIII 1905, Bb. str. 43, sl. 11; *M. Suić*, Antički grad na istočnom Jadranu, str. 19, 36; *J. Wilkes*, Dalmatia, 1969, str. 211.

⁹ *M. Suić*, Pag, Zadar 1953. str. 18, Isti, Antički grad, str. 57, 223.

¹⁰ Arheološki muzej u Splitu — Abramićev arhiv, blok br. 8, str. 29 — na početku stranice za mjesto nalaza piše »Na istom mjestu« što se vjerojatno spozrazumijeva s prethodne stranice 28, gdje je oznaka Časka, nedaleko od kuće Parčića, dok za materijal kaže da je »breccia iz Novalje«. U desnom uglu je napisano »Messtisch« i slijedi skica olovkom tlocrta i presjeka mjernog stola, bez pobližih podataka o izgledu i obujmu mjera, već su samo naznačene dimenzije — dužina 2,22 m, širina 70 cm, visina 59 cm. Nema ni spomena o natpisu, koji bi Abramić svakako bio zapisao. U istom bloku on donosi podatke i skicu za mjerni stol iz Clambetae. Zahvaljujemo B. Kiriginu, kustosu Arheološkog muzeja, koji nas je, znajući da pripravamo ovaj rad, upozorio na podatke.

¹¹ *K. Patsch*, Die Lika in Römischer Zeit, Wien 1900. str. 67 i d.

¹² Na gornjoj plohi mjernog stola iz Kosova u Bugarskoj nalaze se urezani natpisi pored šupljina koji označavaju da su dvije udubine služile za mjerenje ulja, a druge dvije za vino. O tome — *A. v. Domaszewski*, Das *Σηκωμα* von Kosovo in Bulgarien, Arch.-epigr. Mitteilungen aus Oesterreich—Ungarn, Wien 1892, XV str. 144—150; — Na zadarskom ulomku stola pored udubina urezane su kratice: HE(mina) = $\frac{1}{2}$ sextarius, FR = frumentum, S = sextarius, Usp. *H. Liebl — W. Wilberg*, o. c. str. 64.

¹³ Brojni stolovi za provjeravanje mjera pronađeni u grčkom svijetu često nose natpise. Posvetni natpis na jednom atenskom stolu spominje »Eupiridesa koji je postavši nadzornik tezulje postavio mjere« (Εὐπίριδος γορανομῶς γενόμενος τοῦ ζυγῶν καὶ τὰ μέτρα ἀν. Θηρῶν). Mjerni stolovi iz Trakije također spominju nadzornike — ἐπὶ ἀγορανόμου Φαινίππου). Neobična je posveta bogovima Augustima Θεοῖς Σεβαστοῖς koju postavi nadzornik na stolu pronađenom na Peloponezu. Tim vrstama spomenika obiluje Naxos i Delos u kojima je u antičko doba cvjetala trgovina. Najpoznatiji primjer stola je onaj pronađen in situ na forumu u Pompejima. Nalazio se pokraj malog trijema iza Apolonova hrama u jednoj niši otvorenoj prema forumu. Poviše kamene ploče (2,55 × 0,55 m) s devet različitih udubina, probušenih za otjecanje, stajala je još ploča sa tri udubljenja. Naknadno proširenje udubina ukazuje da su mjere prepravljane, tj. ranije oskij-ske su ispravljene u rimske, a to potvrđuje i natpis na prednjoj strani navodeći

imena dvojice duumvira koji su izvršili MENSVRAS EXAEQVANDAS. Dvojicu duumvira spominje napuljski mjerni stol, koji senatus consulte pondera et metra exaequarunt. Mjerni stol u Timgradu napravljen je darežljivošću edila Celerinusa za njegove sugradane. O tome vidi A. Mau, Pompeji in Leben und Kunst, Leipzig, 1908. str. 88—89, Plan II A br. 10, sl. 38; Daremberg—Saglio, o. c.

¹⁴ A. Musić, Načrt grčkih i rimskih starina, Zagreb 1910, str. 107—108; M. Rostovtzeff, The Social and Economic History of the Roman Empire, Oxford 1971, str. 146; The Oxford Classical Dictionary, Oxford 1976, Aediles, str. 11; F. Hulstsch, o. c. str. 113.

¹⁵ Daremberg—Saglio, o. c.

¹⁶ G. Alföldy, Die Personennamen in der Römischen Provinz Dalmatia, Heidelberg 1969, str. 105.

¹⁷ H. Liebl — W. Wilberg, o. c. str. 63.

¹⁸ A. Musić, o. c. str. 119; J. Wilkes, o. c. str. 151; The Oxford Classical Dictionary, Tribuni militum, str. 1091.

¹⁹ G. Novak, Povijest Splita I, Split 1957, str. 469.

²⁰ Kamenica za mjerenje žita nedavno premještena za srednjovjekovnu tvrđavu Peovicu, svakako se izvorno nalazila na gradskom trgu. Sastoji se od 3 udubine različitih veličina, sa širim otvorima za ispuštanje izmjerene količine na prednjoj strani, i na njoj je uklesan natpis sa godinom 1789. i grb grada Omiša. Izgledom je vrlo slična rimskom mjernom stolu, što je još jedan dokaz o kontinuitetu kako mjernih jedinica i naziva, tako i oblika mjernih predmeta.

²¹ C. Fisković, Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti, Peristil I, 1954, str. 71.

MENSA PONDERARIA FROM ASSERIA

by Jasna Jeličić

A fragment of a Roman stone table used for checking measures — the so called σήκωμα or MENSA PONDERARIA — was found at Podgrade near Benkovac, in the vicinity of the Church of the Holy Ghost, on the Forum of the Roman Asseria. The fragment is kept in the archaeological collection of the Franciscan Monastery at Sinj.

A similar fragment of that stone table is exhibited in the antique collection of the Archaeological Museum of Zadar. Its origin being the same, the dimensions of the fragments correspond: they have the same height, the same way of dressing, the same height of the inscription, which — thanks to this fragment — may now be partly completed. Owing to all these facts, the fragments evidently belong to one and the same mensa ponderaria.

Many tables frequently bear no inscription; if they do, the inscriptions usually refer to supervisors, i.e. the magistrate aediles in the Western part of the Empire and (γοσανόδοι in the Eastern part. There is no inscription on such tables, that refers to a military person. The table from Asseria is thus an exception. Covering two opposite sides, the inscription is interrupted on one side at the name C.OPPIVS. to be continued on the opposite side with MIL. LEG., probably TRIB(VNVS) MIL(ITVM) LEG(IONIS). With the passing of time that service ceased to be an exclusively military one, so that Gaius Oppius, either still in that function or afterwards, probably as magistrate aediles, caused the table to be erected in a public place — the Forum of the Antique Asseria — to symbolize his munificence.

The tradition of checking measures in a public place has survived almost until the recent time. One can follow the constant change, standardization, and adaptation of systems, usages and units of measurement from the ancient times, through the middle ages, to this day.